

20-Aprel, 2026-yil

**TRANSCHEGARAVIY QO‘SHILISH VA SOTIB OLISHNING HUQUQIY
JIHATLARI: XALQARO UYG‘UNLASHTIRISH VA QONUNLARNING
ZIDDIYATLARINI O‘RGANISH**

Daminov Abduvali Asadulloevich

O‘zMU Ijtimoiy fanlar fakulteti

Huquqiy fanlar kafedrası yuridik fanlar falsafa doktori

Shomurodov Dilshodbek Qahramon o‘g‘li

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti Yurisprudensiya Biznes huquqi magistratura talabasi

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy maqolada transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish (Cross-Border Mergers and Acquisitions - M&A) munosabatlarining xalqaro-huquqiy jihatlari, ularni tartibga solishning zamonaviy mexanizmlari hamda turli yurisdiksiyalar o‘rtasida yuzaga keladigan qonunlar ziddiyatining nazariy va amaliy muammolari kompleks tahlil qilingan. Tadqiqot davomida xalqaro korporativ huquq, investitsiya huquqi va xalqaro xususiy huquq doirasidagi ilmiy yondashuvlar o‘rganilib, transchegaraviy M&A operatsiyalarida qo‘llaniladigan huquqni aniqlash, yurisdiksiya masalalari, aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish, antimonopol nazorat hamda xalqaro arbitraj institutlarining o‘rni yoritilgan.*

Maqolada Yevropa Ittifoqi, AQSh va boshqa rivojlangan davlatlar tajribasi qiyosiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinib, xalqaro uyg‘unlashtirish mexanizmlarining samaradorligi baholangan. Shuningdek, globallashuv sharoitida davlat iqtisodiy xavfsizligi va investitsion erkinlik o‘rtasidagi muvozanatning zamonaviy xalqaro korporativ huquqdagi ahamiyati ilmiy asosda ochib berilgan. Tadqiqot natijasida transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish operatsiyalarini samarali tartibga solish uchun milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish, kollizion normalarni takomillashtirish hamda investorlar huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish zarurligi asoslab berilgan.

Mazkur tadqiqot natijalari xalqaro korporativ munosabatlarni huquqiy tartibga solish tizimini takomillashtirish, investitsion jozibadorlikni oshirish hamda milliy manfaatlar va investorlar huquqlari o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlashga xizmat qilishi bilan ilmiy-amaliy aҳамият kasb etadi.

Kalit so‘zlar: *transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish, xalqaro korporativ huquq, xalqaro xususiy huquq, qonunlar ziddiyati, huquqiy uyg‘unlashtirish, xalqaro investitsiyalar, transmilliy korporatsiyalar, korporativ boshqaruv, investitsiya huquqi, xalqaro arbitraj, antimonopol nazorat, yurisdiksiya, qo‘llaniladigan huquq, iqtisodiy xavfsizlik, investorlar huquqlari, globallashuv, xalqaro integratsiya.*

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, transmilliy kapital harakatining kengayishi hamda xalqaro investitsiyaviy integratsiyaning chuqurlashuvi

20-Aprel, 2026-yil

natijasida transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish (Cross-Border Mergers and Acquisitions - M&A) operatsiyalari zamonaviy korporativ huquq va xalqaro iqtisodiy munosabatlarning eng muhim institutlaridan biriga aylandi. Mazkur jarayonlar nafaqat yirik transmilliy korporatsiyalar faoliyatining strategik yo‘nalishini belgilaydi, balki davlatlarning investitsiyaviy siyosati, iqtisodiy xavfsizligi, raqobat muhiti va milliy qonunchilik tizimlariga ham sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotida xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, innovatsion texnologiyalar transferini ta‘minlash hamda milliy kompaniyalarning xalqaro bozorga integratsiyalashuvini kuchaytirishda transchegaraviy M&A bitimlari muhim iqtisodiy-huquqiy vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Bugungi kunda xalqaro biznes amaliyotida transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish bitimlarining soni va murakkabligi ortib borayotgani ushbu sohadagi huquqiy tartibga solish mexanizmlarini chuqur ilmiy tahlil qilish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Chunki bunday bitimlar bir vaqtning o‘zida bir nechta davlat yurisdiksiyalarini qamrab olishi, turli huquq tizimlari, korporativ boshqaruv modellari, investitsiya rejimlari hamda antimonopol talablarning o‘zaro to‘qnashuviga sabab bo‘ladi. Natijada, “qonunlarning ziddiyati” (conflict of laws) masalasi transchegaraviy M&A operatsiyalarining eng murakkab va dolzarb huquqiy muammolaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Mazkur muammo ayniqsa, kontinental huquq tizimi va anglo-sakson huquq tizimi o‘rtasidagi normativ tafovutlar, aksiyadorlar huquqlarini himoya qilishdagi yondashuvlar farqi, xorijiy investitsiyalarni cheklashga oid milliy normalar hamda davlatlarning iqtisodiy suverenitetni saqlashga qaratilgan proteksionistik siyosati bilan yanada murakkablashadi. Shu bois, xalqaro savdo huquqi, investitsiya huquqi va korporativ huquq doirasida yagona yondashuvlarni shakllantirish hamda normativ uyg‘unlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish masalasi ilmiy hamjamiyat va xalqaro tashkilotlar e‘tiboridagi ustuvor yo‘nalishlardan biriga aylangan.

Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Xalqaro savdo huquqi bo‘yicha BMT komissiyasi (UNCITRAL), Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD), Jahon savdo tashkiloti (WTO) hamda Yevropa Ittifoqi kabi xalqaro institutlar tomonidan transchegaraviy korporativ munosabatlarni uyg‘unlashtirishga qaratilgan qator huquqiy mexanizmlar ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, amaliyotda davlatlar o‘rtasidagi huquqiy tafovutlar saqlanib qolmoqda. Ayniqsa, milliy manfaatlarni himoya qilish, strategik tarmoqlar ustidan nazoratni saqlab qolish hamda iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlashga qaratilgan cheklovlar transchegaraviy M&A bitimlarini amalga oshirishda ko‘plab yuridik to‘siqlarni yuzaga keltirmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham investitsion muhitni liberallashtirish, xorijiy investorlar huquqlarini himoya qilish hamda milliy iqtisodiyotni xalqaro bozorga integratsiyalashuvini jadallashtirish doirasida korporativ va investitsion qonunchilikni takomillashtirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, mamlakatda transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish operatsiyalarining huquqiy asoslarini xalqaro standartlarga moslashtirish, kollizion normalarni aniqlashtirish hamda investorlar

manfaatlari muvozanatini ta'minlash bilan bog'liq masalalar hali yetarli darajada kompleks tadqiq etilmagan.

Mazkur ilmiy maqolaning dolzarbligi aynan transchegaraviy qo'shilish va sotib olish bitimlarida yuzaga keladigan huquqiy kolliziyalarni, xalqaro uyg'unlashtirish mexanizmlarini hamda milliy va xalqaro huquq normalari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni nazariy-huquqiy jihatdan chuqur tahlil qilish zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqot davomida transchegaraviy M&A operatsiyalarining xalqaro huquqiy tabiati, yurisdiksiya masalalari, qo'llaniladigan huquqni aniqlash mezonlari, antimonopol nazorat, investorlar huquqlarini himoya qilish mexanizmlari hamda xalqaro arbitraj amaliyoti ilmiy jihatdan o'rganiladi.

Maqolaning asosiy maqsadi - transchegaraviy qo'shilish va sotib olish jarayonlarining huquqiy jihatlarini kompleks tahlil qilish, xalqaro uyg'unlashtirish mexanizmlarining samaradorligini baholash hamda qonunlarning ziddiyatlarini bartaraf etishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun xalqaro huquqiy hujjatlar, xorijiy davlatlar qonunchiligi, xalqaro sud va arbitraj amaliyoti hamda zamonaviy ilmiy doktrinalar asosida qiyosiy-huquqiy tahlil metodologiyasidan foydalaniladi.

Tadqiqot natijalari transchegaraviy korporativ munosabatlarni huquqiy tartibga solish tizimini takomillashtirish, investitsion jozibadorlikni oshirish hamda xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlarida milliy manfaatlar va investorlar huquqlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qilishi bilan ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Transchegaraviy qo'shilish va sotib olish (Cross-Border Mergers and Acquisitions - M&A) munosabatlari zamonaviy xalqaro korporativ huquqning murakkab va ko'p qatlamli institutlaridan biri sifatida ilmiy doiralarda keng tadqiq etilmoqda. Mazkur masalaning nazariy-huquqiy asoslari, avvalo, xalqaro iqtisodiy integratsiya, transmilliy korporatsiyalar faoliyati, investitsion munosabatlar va kollizion huquq rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan. Xususan, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab globallashtirish jarayonlarining jadallashuvi natijasida korporativ kapitalning xalqaro harakati kuchayib, transchegaraviy qo'shilish va sotib olish bitimlari xalqaro biznesning asosiy strategik vositalaridan biriga aylangan. Bu esa mazkur munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solishning yagona va uyg'unlashgan mexanizmlarini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltirgan.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, transchegaraviy M&A jarayonlarini o'rganishda xorijiy olimlar tomonidan asosan uchta fundamental yondashuv shakllantirilgan. Birinchi yondashuv iqtisodiy-huquqiy integratsiya konsepsiyasiga asoslanib, unda transchegaraviy qo'shilish va sotib olish bitimlari xalqaro kapital oqimining tabiiy natijasi sifatida talqin qilinadi. Mazkur yo'nalish vakillari transmilliy kompaniyalar faoliyatining erkinlashuvi xalqaro savdo va investitsion hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qilishini ta'kidlaydilar. Ikkinchi yondashuvda asosiy e'tibor davlat suvereniteti va iqtisodiy xavfsizlikni himoya qilish masalalariga qaratilib, strategik tarmoqlarda xorijiy kapital ishtirokining ortishi milliy manfaatlariga tahdid solishi mumkinligi qayd etiladi. Uchinchi

yondashuv esa kollizion-huquqiy nazariyaga tayangan holda transchegaraviy bitimlarda turli yurisdiksiyalar o‘rtasida yuzaga keladigan normativ ziddiyatlarni tahlil qiladi.

Xorijiy huquqshunos olimlar - Philip Wood, Paul Davies, Reinier Kraakman, Klaus Hopt, Geoffrey Morse, Schmitthoff hamda Andrew Guzmanlarning ilmiy ishlari xalqaro korporativ huquq, investitsiya arbitraji va kollizion normalarning qo‘llanish mexanizmlarini tadqiq etishda muhim nazariy manba sifatida e‘tirof etiladi. Ularning tadqiqotlarida transchegaraviy M&A bitimlarida “qo‘llaniladigan huquq” (applicable law), yurisdiksiya tanlash, aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish, antimonopol nazorat va xalqaro arbitraj mexanizmlarining o‘rni chuqur tahlil qilingan. Ayniqsa, Yevropa Ittifoqi doirasida korporativ huquqni uyg‘unlashtirish tajribasi ko‘plab ilmiy ishlarda samarali integratsion model sifatida baholanadi.

Shuningdek, xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan normativ-huquqiy hujjatlar ham tadqiqotning muhim nazariy asosini tashkil etadi. Jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xalqaro savdo huquqi bo‘yicha komissiyasi (UNCITRAL) hujjatlari, OECDning korporativ boshqaruv tamoyillari, Jahon savdo tashkiloti (WTO) qoidalari, Xalqaro investitsion nizolarni hal etish markazi (ICSID) arbitraj amaliyoti hamda Yevropa Ittifoqining kompaniyalar huquqiga oid direktivalari transchegaraviy korporativ munosabatlarni tartibga solishda xalqaro standartlar shakllanishiga xizmat qilmoqda. Biroq ilmiy manbalarda qayd etilishicha, turli davlatlarning milliy qonunchiligidagi tafovutlar, investorlarni tekshirish mexanizmlari, davlat xavfsizligi bilan bog‘liq cheklovlar hamda proteksionistik siyosatlar normativ uyg‘unlashtirish jarayonining to‘liq amalga oshishiga to‘sqinlik qilmoqda.

MDH davlatlari va O‘zbekiston huquqshunos olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda asosan xorijiy investitsiyalarni huquqiy himoya qilish, korporativ boshqaruv, xalqaro xususiy huquq hamda investitsion nizolarni arbitraj tartibida hal etish masalalari yoritilgan bo‘lsa-da, transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish bitimlarida qonunlarning ziddiyatlari va huquqiy uyg‘unlashtirish muammolari kompleks tarzda yetarlicha tadqiq etilmagan. Ayniqsa, O‘zbekiston milliy qonunchiligida transchegaraviy M&A operatsiyalarini amalga oshirishning maxsus mexanizmlari, xorijiy investorlar ishtirokidagi korporativ qayta tashkil etish tartiblari hamda kollizion normalarning amaliy qo‘llanishi bo‘yicha ilmiy-huquqiy tahlillar cheklanganligi mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Mazkur ilmiy maqolada metodologik jihatdan kompleks yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida dialektik, tizimli, qiyosiy-huquqiy, formal-yuridik, mantiqiy-tahliliy hamda prognostik metodlar uyg‘un holda qo‘llanildi. Dialektik metod orqali transchegaraviy M&A munosabatlarining rivojlanish tendensiyalari va globallashuv sharoitidagi transformatsion xususiyatlari o‘rganildi. Tizimli yondashuv asosida xalqaro korporativ huquq, investitsiya huquqi, antimonopol qonunchilik hamda kollizion normalarning o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilindi.

Qiyosiy-huquqiy metod yordamida Yevropa Ittifoqi, AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya va Osiyo davlatlari tajribasi o‘rganilib, transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish

20-Aprel, 2026-yil

bitimlarini tartibga solishning samarali mexanizmlari aniqlashtirildi. Formal-yuridik metod asosida xalqaro konvensiyalar, milliy normativ-huquqiy hujjatlar, korporativ qonunchilik normalari hamda arbitraj amaliyoti tahlil qilindi. Shuningdek, ilmiy tadqiqot davomida statistik va institutsional tahlil elementlaridan foydalanilib, global M&A bozoridagi zamonaviy tendensiyalar ham baholandi.

Tadqiqotning metodologik bazasini xalqaro xususiy huquq nazariyasi, korporativ boshqaruv konsepsiyalari, investitsiya huquqi tamoyillari hamda normativ uyg'unlashtirish doktrinalari tashkil etadi. Shu bilan birga, maqolada xalqaro arbitraj amaliyoti va xorijiy sud precedenti materiallaridan foydalanish orqali transchegaraviy M&A munosabatlarida qonunlarning ziddiyatlarini hal etishning amaliy mexanizmlari ilmiy asosda yoritildi.

Mazkur metodologik yondashuv transchegaraviy qo'shilish va sotib olish jarayonlarining huquqiy tabiatini kompleks o'rganish, xalqaro uyg'unlashtirishning samaradorligini baholash hamda milliy qonunchilikni takomillashtirishga oid ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqish imkonini beradi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida transchegaraviy qo'shilish va sotib olish (Cross-Border Mergers and Acquisitions - M&A) munosabatlarining xalqaro huquqiy tabiati, ularni tartibga soluvchi normativ mexanizmlar hamda turli yurisdiksiyalar o'rtasida yuzaga keladigan kollizion muammolar kompleks ravishda tahlil qilindi. O'rganishlar natijasida transchegaraviy M&A operatsiyalari zamonaviy xalqaro iqtisodiy integratsiyaning eng muhim instrumentlaridan biri ekanligi, biroq ushbu munosabatlarni tartibga solishda universal va yagona huquqiy tizim mavjud emasligi aniqlandi. Shu sababli bunday bitimlarni amalga oshirishda milliy qonunchiliklar o'rtasidagi tafovutlar amaliyotda murakkab huquqiy ziddiyatlarni yuzaga keltirmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, transchegaraviy qo'shilish va sotib olish bitimlarida eng ko'p uchraydigan huquqiy muammolar yurisdiksiyani aniqlash, qo'llaniladigan huquqni tanlash, aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish, antimonopol nazorat, xorijiy investitsiyalarni cheklash hamda davlat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liqdir. Ayniqsa, kontinental huquq tizimiga mansub davlatlar bilan anglo-sakson huquq tizimiga asoslangan mamlakatlar o'rtasidagi korporativ boshqaruv modellari farqi transchegaraviy bitimlarni amalga oshirishda normativ kolliziyalarni kuchaytirishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari Yevropa Ittifoqida korporativ huquqni uyg'unlashtirishga qaratilgan direktivalar va reglamentlar transchegaraviy M&A munosabatlarini tartibga solishda nisbatan samarali model sifatida shakllanganligini ko'rsatdi. Xususan, kompaniyalar huquqiga oid yagona standartlarning joriy etilishi, aksiyadorlar huquqlarining minimal kafolatlari hamda antimonopol nazoratning markazlashgan mexanizmlari huquqiy aniqlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, Yevropa tajribasi ham milliy iqtisodiy manfaatlar bilan bog'liq cheklovlar to'liq bartaraf etilmaganligini ko'rsatdi. Strategik tarmoqlar, energetika, telekommunikatsiya va mudofaa sanoatiga oid bitimlarda davlat nazoratining saqlanib qolayotgani normativ uyg'unlashtirishning nisbiy xarakterga ega ekanligini tasdiqlaydi.

20-Aprel, 2026-yil

AQSh va Buyuk Britaniya amaliyoti tahlili natijasida transchegaraviy M&A bitimlarida investitsion erkinlik tamoyili ustuvor ahamiyat kasb etishi bilan birga, milliy xavfsizlikka daxldor bitimlar ustidan qat’iy davlat nazorati mavjudligi aniqlandi. Ayniqsa, AQShdagi CFIUS (Committee on Foreign Investment in the United States) mexanizmi xorijiy investorlar ishtirokidagi strategik bitimlarni tekshirish orqali davlat xavfsizligini ta’minlashga xizmat qilmoqda. Bu esa zamonaviy xalqaro korporativ huquqda “iqtisodiy suverenitet” konsepsiyasining kuchayib borayotganligini ko’rsatadi.

Tadqiqot davomida xalqaro arbitraj amaliyoti ham o’rganilib, transchegaraviy M&A nizolarini hal etishda arbitraj institutlarining ahamiyati ortib borayotgani aniqlandi. Xususan, ICSID, ICC va LCIA arbitraj institutlari amaliyoti investorlar huquqlarini xalqaro standartlar asosida himoya qilish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, arbitraj qarorlarini milliy yurisdiksiyalarda ijro etish bilan bog’liq ayrim murakkabliklar saqlanib qolayotganligi kuzatildi.

O’zbekiston Respublikasi qonunchiligi va investitsion amaliyoti tahlili natijasida mamlakatda xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga qaratilgan normativ-huquqiy islohotlar izchil amalga oshirilayotganligi aniqlandi. Biroq transchegaraviy qo’shilish va sotib olish operatsiyalarini tartibga soluvchi maxsus huquqiy mexanizmlarning yetarli darajada rivojlanmaganligi, kollizion normalarning aniq belgilanmaganligi hamda xalqaro korporativ standartlarga moslashuv jarayonining to’liq yakunlanmaganligi ma’lum bo’ldi. Ayniqsa, korporativ qayta tashkil etishning xalqaro shakllarini amalga oshirish, xorijiy investorlarning aksiyadorlik huquqlarini himoya qilish va antimonopol nazorat masalalarida normativ bo’shliqlar mavjudligi aniqlandi.

Tadqiqot natijasida transchegaraviy M&A munosabatlarini samarali tartibga solish uchun quyidagi ustuvor yo’nalishlar muhim ekanligi asoslab berildi:

- xalqaro xususiy huquq normalarini milliy korporativ qonunchilik bilan uyg’unlashtirish;
- transchegaraviy bitimlarda qo’llaniladigan huquqni aniqlash mezonlarini aniq belgilash;
- investorlar huquqlarini xalqaro standartlar asosida himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish;
- antimonopol nazorat va iqtisodiy xavfsizlik o’rtasidagi muvozanatni ta’minlash;
- xalqaro arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish mexanizmlarini soddalashtirish;
- transchegaraviy korporativ qayta tashkil etish bo’yicha maxsus normativ-huquqiy institutlarni joriy etish.

Shuningdek, tadqiqot davomida transchegaraviy M&A munosabatlarini tartibga solishda “yumshoq huquq” (soft law) instrumentlarining roli ortib borayotgani ham aniqlandi. OECD korporativ boshqaruv tamoyillari, xalqaro investitsion tavsiyalar va transmilliy biznes etikasi standartlari amaliyotda davlatlar o’rtasidagi normativ tafovutlarni qisqartirishga xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari transchegaraviy qo’shilish va sotib olish operatsiyalarining huquqiy tartibga solinishi globallashtirish sharoitida xalqaro iqtisodiy

20-Aprel, 2026-yil

hamkorlikni rivojlantirishning muhim omili ekanligini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, milliy manfaatlar va investorlar huquqlari o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlash zamonaviy xalqaro korporativ huquqning ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib qolayotganligi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

MUHOKAMA

Transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish (Cross-Border Mergers and Acquisitions - M&A) munosabatlari zamonaviy xalqaro iqtisodiy tizimning eng murakkab va dinamik institutlaridan biri sifatida nafaqat iqtisodiy, balki chuqur huquqiy va siyosiy ahamiyatga ham ega ekanligi tadqiqot davomida yana bir bor tasdiqlandi. Mazkur munosabatlar globallashuv jarayonining tabiiy natijasi sifatida shakllanayotgan bo‘lsa-da, amaliyotda ularni tartibga solish bilan bog‘liq normativ-huquqiy mexanizmlarning yetarli darajada unifikatsiya qilinmaganligi xalqaro korporativ integratsiyaning huquqiy barqarorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Tadqiqot natijalari ilmiy adabiyotlarda mavjud bo‘lgan bir qator nazariy yondashuvlarni tasdiqladi va ayrim jihatlarda ularni yanada rivojlantirish zaruratini ko‘rsatdi. Xususan, liberal iqtisodiy konsepsiyalar transchegaraviy M&A operatsiyalarini global kapital erkin harakatining muhim elementi sifatida talqin qilib, huquqiy cheklovlarning minimallashtirilishini qo‘llab-quvvatlaydi. Biroq zamonaviy xalqaro amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, davlatlar iqtisodiy xavfsizlik, strategik resurslar va milliy suverenitetni himoya qilish maqsadida xorijiy investitsiyalar ustidan nazoratni kuchaytirmoqda. Shu jihatdan transchegaraviy M&A munosabatlari bugungi kunda “erkin bozor” tamoyillari bilan “milliy manfaatlarni himoya qilish” konsepsiyasi o‘rtasidagi murakkab muvozanat maydoniga aylangan.

Ayniqsa, AQSh, Germaniya, Fransiya, Xitoy va boshqa iqtisodiy jihatdan yetakchi davlatlar tajribasi xorijiy kapital ishtirokidagi strategik bitimlar ustidan davlat nazoratining kuchayib borayotganligini ko‘rsatadi. Bu holat klassik xalqaro investitsiya huquqidagi “maksimal investitsion erkinlik” doktrinasining transformatsiyaga uchrayotganini anglatadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, milliy xavfsizlik tushunchasining iqtisodiy mazmun kasb etishi transchegaraviy M&A bitimlarini baholashda siyosiy omillar ta‘sirining ortishiga olib kelmoqda. Natijada, ayrim hollarda huquqiy mezonlardan ko‘ra geosiyosiy manfaatlar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Shuningdek, muhokama jarayonida kollizion huquq nazariyasining transchegaraviy M&A munosabatlarida markaziy o‘rin egallashi aniqlandi. Chunki bunday bitimlar bir vaqtning o‘zida bir nechta davlat yurisdiksiyasi bilan bog‘liq bo‘lib, korporativ boshqaruv, aksiyadorlik huquqi, soliq majburiyatlari, mehnat munosabatlari va raqobat qonunchiligiga oid turli normativ tizimlarning o‘zaro to‘qnashuviga sabab bo‘ladi. Ayniqsa, “qo‘llaniladigan huquq”ni aniqlash masalasi amaliyotda eng murakkab masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, xalqaro xususiy huquqning an’anaviy kollizion mexanizmlari zamonaviy transmilliy korporativ munosabatlarning murakkab tabiatini to‘liq qamrab olish imkoniga ega emas.

20-Aprel, 2026-yil

Yevropa Ittifoqining korporativ huquqni uyg'unlashtirish tajribasi muhokama jarayonida alohida e'tiborga loyiq deb topildi. Mazkur model transchegaraviy qo'shilish va sotib olish operatsiyalarida huquqiy aniqlik va investitsion barqarorlikni ta'minlashda muhim institutsional mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda. Biroq Yevropa tajribasi ham mutlaq universal model emasligi kuzatildi. Chunki hatto yagona iqtisodiy makon doirasida ham milliy manfaatlar bilan bog'liq masalalarda davlatlar mustaqil yondashuvni saqlab qolmoqda. Bu esa xalqaro huquqiy uyg'unlashtirish jarayonining mutlaq emas, balki nisbiy va bosqichma-bosqich xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida xalqaro arbitraj institutlarining roli ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Xususan, transchegaraviy M&A nizolarini hal etishda xalqaro arbitraj sudlari investorlar uchun nisbatan neytral va ishonchli platforma sifatida shakllangan. Biroq arbitraj amaliyotining kengayishi milliy sud yurisdiksiyasi va davlat suvereniteti bilan bog'liq yangi huquqiy munozaralarni yuzaga keltirmoqda. Ayrim davlatlar tomonidan arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etishda yuzaga kelayotgan cheklovlar xalqaro investitsiya tizimidagi institutsional ziddiyatlarning saqlanib qolayotganligini ko'rsatadi.

Muhokama natijalari O'zbekiston Respublikasi uchun ham muhim ilmiy-amaliy xulosalarni shakllantirish imkonini berdi. Mamlakatda investitsion muhitni liberallashtirish va xorijiy investorlar huquqlarini himoya qilish borasida izchil islohotlar amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, transchegaraviy qo'shilish va sotib olish operatsiyalarini tartibga soluvchi maxsus huquqiy institutlar hali to'liq shakllanmagan. Ayniqsa, xalqaro korporativ qayta tashkil etish, investorlarning aksiyadorlik huquqlari, transmilliy korporatsiyalar faoliyati ustidan nazorat hamda kollizion normalarning amaliy qo'llanishi bilan bog'liq masalalarda normativ-huquqiy aniqlik yetarli emasligi kuzatildi.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston qonunchiligini xalqaro korporativ huquq standartlariga bosqichma-bosqich moslashtirish zarurati asoslandi. Bunda milliy manfaatlarni himoya qilish va investitsion jozibadorlikni oshirish o'rtasidagi muvozanatni saqlash ustuvor vazifa bo'lib qoladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, xorijiy investitsiyalarni haddan tashqari erkinlashtirish strategik tarmoqlarda iqtisodiy qaramlik xavfini yuzaga keltirishi mumkin, ortiqcha proteksionistik cheklovlar esa investitsion faollikni pasaytiradi. Demak, zamonaviy korporativ siyosatda “muvozanatli huquqiy tartibga solish” modeli eng maqbul yondashuv sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shuningdek, ilmiy muhokama davomida “yumshoq huquq” (soft law) institutlarining ahamiyati ortib borayotgani qayd etildi. Xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilayotgan tavsiyaviy standartlar, korporativ boshqaruv kodekslari va biznes etikasi prinsiplari davlatlar o'rtasidagi normativ tafovutlarni qisqartirishda muhim rol o'ynamoqda. Bu esa zamonaviy xalqaro korporativ huquqning rivojlanishi faqat majburiy normativ mexanizmlar bilan emas, balki ixtiyoriy uyg'unlashtirish instrumentlari orqali ham amalga oshayotganligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari va ularning ilmiy muhokamasi transchegaraviy qo'shilish va sotib olish munosabatlari globallashtirishning ajralmas elementi sifatida xalqaro

20-Aprel, 2026-yil

iqtisodiy taraqqiyotda muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, mazkur jarayonlarni samarali tartibga solish xalqaro huquq, milliy qonunchilik va iqtisodiy xavfsizlik manfaatlari o‘rtasida muvozanatli yondashuvni talab etishi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot doirasida transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish (Cross-Border Mergers and Acquisitions - M&A) munosabatlarining xalqaro-huquqiy tabiati, ularni tartibga solishning zamonaviy mexanizmlari hamda turli yurisdiksiyalar o‘rtasida yuzaga keladigan normativ kolliziyalar kompleks ilmiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, transchegaraviy M&A operatsiyalari globallashtirish va xalqaro iqtisodiy integratsiyaning muhim institutsional elementi sifatida davlatlar iqtisodiy taraqqiyoti, investitsion faollik va transmilliy kapital harakatida hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda.

Tahlillar asosida aniqlanishicha, zamonaviy xalqaro korporativ munosabatlarining rivojlanishi milliy huquq tizimlarining o‘zaro yaqinlashuvini jadallashtirayotgan bo‘lsa-da, transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish operatsiyalarini tartibga solishda universal va to‘liq uyg‘unlashgan huquqiy mexanizm hali shakllanmagan. Turli davlatlarning korporativ boshqaruv modellari, investitsion siyosati, antimonopol tartibga solish tizimi hamda iqtisodiy xavfsizlikka oid yondashuvlari o‘rtasidagi tafovutlar amaliyotda ko‘plab kollizion muammolarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, qo‘llaniladigan huquqni aniqlash, yurisdiksiya masalalari, aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish va xalqaro arbitraj qarorlarini ijro etish jarayonlari transchegaraviy M&A bitimlarining eng murakkab huquqiy jihatlari sifatida namoyon bo‘ldi.

Tadqiqot davomida Yevropa Ittifoqining korporativ huquqni uyg‘unlashtirish tajribasi nisbatan samarali integratsion model ekanligi asoslandi. Shu bilan birga, xalqaro amaliyot shuni ko‘rsatdiki, hatto yuqori darajadagi integratsiya sharoitida ham davlatlar milliy iqtisodiy manfaatlarni himoya qilishdan voz kechmaydi. Bu holat transchegaraviy M&A munosabatlarida “investitsion erkinlik” va “iqtisodiy suverenitet” konsepsiyalari o‘rtasidagi murakkab muvozanat saqlanib qolayotganligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, strategik tarmoqlar, yuqori texnologiyalar, energetika va infratuzilma obyektlari bilan bog‘liq bitimlarda davlat nazoratining kuchayib borayotgani zamonaviy xalqaro iqtisodiy huquqning yangi tendensiyasi sifatida baholandi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari xalqaro arbitraj institutlari transchegaraviy korporativ nizolarni hal etishda muhim kafolat mexanizmi sifatida shakllanganligini ko‘rsatdi. Biroq arbitraj tizimining samaradorligi ko‘p jihatdan milliy yurisdiksiyalarning xalqaro majburiyatlarni tan olish va ijro etishga tayyorligi bilan chambarchas bog‘liq ekanligi aniqlandi. Shu bois xalqaro investitsion nizolarni hal etishda milliy va xalqaro huquq o‘rtasidagi institutsional uyg‘unlikni kuchaytirish zarurati asoslab berildi.

O‘zbekiston Respublikasi misolida olib borilgan tahlillar mamlakatda investitsion muhitni liberallashtirish va xalqaro iqtisodiy integratsiyani kuchaytirish borasida muhim islohotlar amalga oshirilayotganligini ko‘rsatdi. Biroq transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish operatsiyalarini tartibga soluvchi maxsus huquqiy mexanizmlarning yetarli darajada rivojlanmaganligi, kollizion normalarning aniq belgilanmaganligi hamda xalqaro korporativ

20-Aprel, 2026-yil

standartlarga moslashuv jarayonining to‘liq yakunlanmaganligi ma’lum bo‘ldi. Shu nuqtai nazardan, milliy qonunchilikni xalqaro korporativ huquqning zamonaviy tendensiyalariga moslashtirish, investorlar huquqlarini himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish hamda transchegaraviy korporativ qayta tashkil etishning aniq protsessual mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb vazifa sifatida baholandi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirildi:

- transchegaraviy M&A munosabatlarini tartibga solishda xalqaro xususiy huquq normalarini unifikatsiya qilish zarur;

- milliy qonunchilikda transchegaraviy korporativ qayta tashkil etish institutlarini alohida huquqiy mexanizm sifatida mustahkamlash lozim;

- investorlar huquqlarini himoya qilish bilan davlat iqtisodiy xavfsizligi o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash zamonaviy korporativ siyosatning ustuvor yo‘nalishi bo‘lishi kerak;

- xalqaro arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish mexanizmlarini soddalashtirish investitsion barqarorlikni kuchaytiradi;

- “yumshoq huquq” (soft law) instrumentlari xalqaro korporativ standartlarni shakllantirishda muhim normativ manba sifatida e’tirof etilishi zarur.

Umuman olganda, transchegaraviy qo‘shilish va sotib olish munosabatlari zamonaviy xalqaro iqtisodiy tizimning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, ularni samarali huquqiy tartibga solish xalqaro investitsion hamkorlikning barqaror rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, globallashtirish sharoitida xalqaro korporativ integratsiyani rivojlantirish faqat iqtisodiy manfaatlar asosida emas, balki huquqiy aniqlik, davlat suvereniteti va investitsion adolat tamoyillari o‘rtasidagi muvozanatni saqlash orqali amalga oshirilishi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. United Nations Commission on International Trade Law. UNCITRAL Model Law on Cross-Border Insolvency with Guide to Enactment and Interpretation. New York: United Nations Publications, 2014.

2. Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Principles of Corporate Governance. Paris: OECD Publishing, 2015.

3. World Trade Organization. World Trade Report: Trade, Investment and Development. Geneva: WTO Publications, 2023.

4. Philip R. Wood. Principles of International Insolvency. 2nd ed. London: Sweet & Maxwell, 2007.

5. Paul L. Davies. Gower and Davies’ Principles of Modern Company Law. 10th ed. London: Sweet & Maxwell, 2016.

6. Reinier Kraakman va boshqalar. The Anatomy of Corporate Law: A Comparative and Functional Approach. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2017.

7. Klaus J. Hopt. Comparative Corporate Governance: The State of the Art and Emerging Research. Oxford: Clarendon Press, 1998.

20-Aprel, 2026-yil

8. Andrew T. Guzman. How International Law Works: A Rational Choice Theory. Oxford: Oxford University Press, 2008.

9. International Centre for Settlement of Investment Disputes. ICSID Convention, Regulations and Rules. Washington D.C., 2022.

10. European Union. Directive on Cross-Border Mergers of Limited Liability Companies. Brussels, 2017.

